

В. Т. ЦИБА, *д-р філос. наук*
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПАРТНЕРСТВА І КОНКУРЕНЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 16–18

Аналіз сучасного етапу розвитку суспільства в умовах партнерства і конкуренції висуває нові завдання у сфері виховання особистості. У цьому зв'язку пропонується оригінальний підхід до гармонізації суспільства через виховання гуманної особистості, здатної до позитивної взаємодії із суб'єктами всіх соціальних інституцій.

У зв'язку з демократичними і ринковими реформами в Україні актуальною є проблема специфіки гуманізації виховання дітей та молоді в умовах партнерства і конкуренції. Адже за радянських часів зусилля комуністичної ідеології були спрямовані на формування єдиного типу "радянської людини", яка б відповідала моральному зразку людини, адаптованої до життя в комуністичному середовищі зрівняних за особистісними параметрами людей, а разом з тим — і за матеріальним рівнем добробуту. Суспільство за такої зрівнялівки, знеособлення людей (що здійснюється репресивною фільтрацією зі знешкодженням дисидентства) хоча й можна назвати по-своєму гуманістичним, але в ньому стримуються механізми приватної ініціативи, що врешті-решт призводить до ослаблення конкурентоздатності й застою. Основними ознаками реформованого суспільства є розвиток приватної ініціативи, активізація життєдіяльності громадян. При цьому законодавство країни спрямоване на регулювання партнерських і конкурентних взаємовідносин суб'єктів у процесі задоволення їхніх потреб. У демократичному суспільстві урівнюються можливості розкриття творчих потенцій людей, що уможливорює активізацію духу змагальності й конкурентності суб'єктів у творенні матеріальних і духовних цінностей, і гуманність відносин громадян полягає в моральному і правовому забезпеченні реалізації цього принципу. Реалізація останнього призводить до диферен-

ціації населення за майновим станом і рівнем матеріального забезпечення, що викликає заперечення у прихильників соціалістичної ідеї.

У більшості країн цивілізованого світу школярі й студенти здобувають освіту за державними стандартами, які базуються на спільних для навчальних закладів критеріях, вибраних за спеціальностями предметів навчання і виховання. Основу виховання, як відомо, становлять морально-правові принципи співжиття і діяльності громадян країни. Величезна когорта вітчизняних і зарубіжних учених і педагогів віками вдосконалює систему показників і технологій виховного процесу, у світовій практиці сформувались наукові школи виховання, серед яких і школа видатного психолога і педагога Г. С. Костюка [3] і його послідовників [1; 5; 7]. Основні принципи про права і свободи людини відображені в різних міжнародних документах, як то в Декларації прав дитини, Загальній декларації прав людини та ін. І все ж питання гуманізації відносин особистості в суспільстві потребує подальшого вдосконалення.

Взагалі з досвідом педагогічної соціалізації у вітчизняних і зарубіжних школах можна ознайомитись у працях сучасних учених [2; 4; 6; 8; 11]. Безпосередньо з питаннями гуманізації виховання пов'язана гуманістична теорія розвитку особистості, орієнтована на становлення особистісного "Я", на формування за здібностями соціогенної потреби сенсу життя та самоактуалізацію в результаті її задоволення. Саме система

реалізації множиною амбітних осіб своїх соціогенних потреб у творенні цінностей культури, штучного середовища в партнерських або конкурентних відносинах із собі подібними потребує від педагогічної науки підготовки дітей та юнацької молоді до відповідного гуманістичного способу життя.

Єдиної теорії гуманізації людських відносин не існує. Незважаючи на існування різноманітних морально-правових кодексів, кожен з них відтворює певну ідеологію, певну релігійну мораль, базовану на них культуру. У суспільстві формуються відповідні зразки взаємовідносин людей. Так, моральні принципи жінок-християнок і жінок-мусульманок істотно різняться: у християнському середовищі порівняно з мусульманським жінки більш емансиповані, розкуті, гендерно рівноцінні, більшою мірою незалежні від чоловіків, демократичніші як у сім'ї, так і поза нею. Але в обох випадках ці відносини вважаються гуманістичними.

Для того щоб визначити специфіку гуманізації виховання підростаючих поколінь дітей, треба з'ясувати специфіку нового демократичного ціннісного соціального середовища, де їм вже дорослим доведеться взаємодіяти у процесі задоволення особистих та колективних потреб у складі різних соціальних суб'єктів.

Насамперед згідно з розроблюваною нами регулятивно-детерміністською теорією особистості [9; 10] у загальній системі "соціальний суб'єкт — соціальне і техногенно-природне середовище", а разом з тим у її підсистемі "особистість — соціальне середовище" цілісність останньої забезпечується спряженням їх соціогенних параметрів, а саме детермінуючих і регулюючих діяльність параметрів особистості, з одного боку, та інформаційно-ідеальних (смыслових) цінностей середовища — з іншого, або конкретніше: потреб і соціальних настанов особистості, з одного боку, і цінностей-благ і цінностей-регламентів середовища — з іншого. Матеріальні та інформаційно-ідеальні цінності соціального середовища класифіковані за соціальними інституціями (у сферах політики, економіки, освіти, культури, родини і релігії) і стратифіковані за статусом в ієрархічній структурі суспільства. За регулятивно-детерміністською теорією особистості ідеї гуманізації мають бути закладені в соціогенних параметрах особистості — соціогенних потребах, соціальних настановах та рисах характеру у процесі їх формування.

Різновидом інформаційно-ідеальних цінностей є зовнішні соціальні настанови у формі морально-

правових норм, ухвал, наказів, приписів тощо різних соціальних інституцій, за якими суб'єкти діють у процесі задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Інтеріоризуючи ці регулятивні параметри у процесі соціалізації, людина керується ними у взаємовідносинах з іншими суб'єктами у процесі задоволення біо-, психо- і соціогенних потреб. Ефективна реалізація соціогенних потреб суб'єктами спрямована як на споживання, так і на творення матеріальних та духовних цінностей при дотриманні регулюючих норм соціальних установок.

Нове законодавство при трансформації тоталітарного неринкового суспільства в демократичне ринкове відображає регулятивні як партнерські, так і конкурентні відносини суб'єктів у процесі задоволення їх потреб у нових умовах. Зауважимо, що ефективність цього процесу залежить від гуманізації таких відносин. Завдання школи, інших агентів виховного процесу — сформувати гуманну особистість, здатну згармонізувати свою діяльність щодо задоволення потреб з іншими суб'єктами в усіх соціальних інституціях.

Гуманізація відносин передбачає насамперед вироблення системи гуманістичних цінностей у цілеспрямованому розвитку цивілізації — створення матеріального і духовного штучного ціннісного середовища для задоволення потреб людини та її самоактуалізації.

Реформування соціальних інституцій суспільства полягає у зміні відповідного законодавства, за яким встановлюються відмінні від попередніх міжсуб'єктні відносини, які забезпечують оптимальне задоволення особистих потреб індивідуально чи у складі колективних потреб. Завдання педагогічної науки — розробити і втілити у формі морально-правових норм оновлену систему принципів, що регулюють співжиття і співпрацю. Зокрема, підготовка школярів до дорослого життя має базуватись на цій системі принципів.

З'ясуємо, які ж особливості гуманізації відносин особистості потрібно виховати для її гармонізації в житті в різних соціальних інституціях. З цією метою проаналізуємо структуру і взаємозалежність потреб різних соціальних суб'єктів та їх мотивацію. Насамперед відносини диференціюються на партнерські та конкурентні. На жаль, педагогічна наука приділяє цьому недостатньо уваги, готуючи школяра до дорослого життя.

Справді, соціальні інституції суспільства організовані у формі ієрархії, і людина протягом життя на конкурсній або конкурентній основі у складі певних організацій, груп намагається піднятися

на якомога вищий щабель за статусом. Щоб включитись у цей змагальний процес і не залишитись поза ним, людина має бути затребувана відповідною структурою, тобто бути підготовленою до узгодження власної потреби-мети з потребою-метою цієї організації. Водночас людина має бути налаштована на змагання з іншими суб'єктами з подібними потребами-цілями і разом з тим повинна бути підготовлена не тільки на успіх у такому змаганні, а й на поразку, невдачу. При цьому виховання в людині особистості повинно передбачати прищеплення їй таких рис характеру, щоб вона не зламалась у результаті поразки, не впала в депресію, а знайшла в собі мудрість і волю проаналізувати причини невдачі й мобілізувати волю для подальшого змагання.

У методичному плані ці характеристики вихованців найефективніше формуються в командних іграх. У командній грі відтворюються реальні життєві ситуації, коли вихованець мусить приймати рішення щодо задоволення власної потреби-мети, яка є складовою командної потреби-мети, що означає необхідність згармонізувати свої дії з партнерами з метою забезпечення командного виграшу, і одночасно треба дотримуватись в основі своїй гуманних правил із суперниками, щоб довести свою перевагу у грі на чесних і справедливих принципах, що регулюють конкурентні відносини задіяних у грі суб'єктів.

Найкраще в цьому розумінні відпрацьовані спортивні ігри: виступаючи за певну команду, гравець ідентифікує себе з нею, з її метою виграти, досягти успіху, тобто, з одного боку, приймає на себе рольову потребу-мету, а з іншого — сприймає суперника як конкурента в реалізації цієї мети. Виграє той гравець, який краще підготовлений до гри — не тільки спритніший, сильніший, наполегливіший, кмітливіший, розумніший, а й той, хто краще вміє взаємодіяти з партнерами і достойно, толерантно і рішуче діяти у змаганні із суперниками.

Уміння застосовувати гуманістичні регулятивні норми у процесі задоволення потреб людина набуває у процесі соціалізації. Формуючи шляхом механізму цілепокладання [5] близькі й віддалені потреби-цілі школярів, школа мала б готувати їх до подолання можливих труднощів у реалізації таких потреб-цілей у соціальному середовищі інших суб'єктів з подібними потребами-цілями, до пов'язаних з цим можливих переживань, фрустрацій, стресів та до налаштування на оптимістичну життєву позицію з прищепленням жаги до успіху, до перемоги, до самоактуалізації на шляху творення матеріальних і духовних цінностей навколишнього середовища.

Література

1. *Боришевський М. Й.* Психологія самоактивності учнів у виховному процесі. — К., 1998.
2. *Життєві кризи особистості: У 2 ч.* — К., 1998.
3. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К., 1989.
4. *Лавриченко Н. М.* Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. — К., 2000.
5. *Максименко С. Д.* Основи генетичної психології. — К., 1998.
6. *Мистецтво життєтворчості особистості: У 2 ч.* — К., 1997.
7. *Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2 т. / За ред. М. Й. Боришевського.* — К., 2001.
8. *Психологія і педагогіка життєтворчості.* — К., 1996.
9. *Циба В. Т.* Основні ідеї регулятивно-детерміністської теорії особистості: системний підхід // *Вісн. Київ. міжнар. ун-ту. Сер. Пед. науки. Психол. науки.* — К., 2002. — Вип. II. — С. 243–268.
10. *Циба В. Т.* Соціалізація особистості: системний підхід. — К., 2000.
11. *Школа життєтворчості особистості.* — К., 1995.